

De Gezondheidsdienst tijdens den oorlog

ET belang van den gezondheidsdienst in het leger is eerst voor goed gebleken tijdens deze lange oorlogsjaren, en zijn karakter is geheel gewijzigd geworden. In het begin had deze dienst enkel een menschlievend doel de zieken en gewonden te verzorgen en te heelen; maar weldra moest hij helpen om de legersterkte op peil te

houden; en de verminkten moesten opnieuw worden opgeleid om na den oorlog hunne plaats te kunnen hernemen in de maatschappij.

Een ziekentrein. — Adinkerke.

De aanval van Duitsland was zoo onverwacht gekomen en de strijdmethoden waren zoo geheel anders dan te voren. De gezondheidsdienst was geheel onvoorbereid voor zijn taak. De inrichting was verouderd en bureaucratisch. Geheel de dienst moest worden heringericht.

Gelukkig waren er in het begin niet zoo heel veel gewonden.

De eerste gevechten rond Luik duurde slechts enkelen dagen, zoodat de gewonden gemakkelijk naar de burgerlijke en militaire hospitalen en de talrijke verbandplaatsen van dit nijverheidscentrum konden overgebracht worden. De bevolking van Luik toonde zich buitengewoon dapper, behulpzaam en menschlievend.

De terugtocht ging echter zoo overhaast dat men gedwongen was in de stad personeel met een belangrijk materiaal en vele gewonden achter te laten, de andere gewonden werden in ziekentreinen naar Brussel overgebracht. Reeds in vreedetijd waren de derdeklaswagens derwijze ingericht dat er draagberies konden in opgehangen worden. Het bleek al bij de eerste vijandelijkheden dat met de overeenkomst van Geneve geen rekening werd gehouden. Het personeel van den gezond-

heidsdienst, dat in handen van den vijand viel, werd zoowel als de strijdende troepen, als krijgsgevangen beschouwd. Wij, integendeel, hebben ons trouw gedragen volgens deze overeenkomst. Ik herinner me namelijk dat we den 7 Augustus te Hannut, bij den terugtocht uit Luik, een Duitschen geneesheer die geen reglementairen armband droeg, hebben onderzocht om te hooren of hij wel degelijk geneesheer was en toen dat bleek uit zijne antwoorden, hem in een auto terug naar de Deutsche lijnen hebben gevoerd.

Te Antwerpen, dat ons nationaal schuiloord was, viel het betrekkelijk gemakkelijk om de inwendige organisatie van den

Hoe de gekwetsten worden weggevoerd

gezondheidsdienst in te richten. Het Rood Kruis bewees reeds groote diensten, maar met het personeel was het anders gesteld, er werd volstrekt geen ernstige keuze gedaan onder de geneesheeren. Heelkundigen en Universiteitsprofessoren deden het nederige werk van bataljonsdokter, terwijl er in de hospitalen hoegenaamd geene bekende specialisten te vinden waren.

Met het ondergeschikt personeel was het nog erger gesteld, de brankardiers, al vrijgesteld in vreedetijds, onderwijzers en priesters, vormden achter de ambulantielokommen een heel kleurige bende; maar zonder hoofd of tucht, natuurlijk moest het werk er door lijden. Het waren altijd dezelfde mannen die zich aanboden. Dat bleek vooral tijdens de uitvallen uit de Antwerpsche vesting. Zoolang men vooruittrok ging het tamelijk goed, maar tijdens den terugtocht die noodzakelijk volgen moest, werd het zeer moeilijk om de gewonden op te rapen. Daar waren trouwens soldaten die niet ongaarne

de taak van brankardier vervulden! Maar het moet worden erkend dat de Duitschers ons alvast niets te verwijten hadden. Te Haecht hebben wij zelf hunne gewonden moeten oprapen,

Een gekwetste wordt weggevoerd, voorafgegaan door het vaandel van het Roode Kruis.

Bezoek van de Koningin aan Sint-Pieter's hospitaal, op 10 Augustus. De heeren Depage, Van Langenhove, Bauwens, prinse de Ligne, Drs Mélis en Dexhe.

wat in elk geval geen bewijs van moed was voor hun geneeskundigen dienst. Te Wespelaer hebben we vóór onze lijnen een heel Duitsch veldhospitaal gevonden vol gewonden en gekneusden, dat door het personeel in den steek was gelaten. Zelfs is een groep van de 3de legerafdeeling, te Haecht, op een nacht onze gekwetsten gaan weghalen onder den neus der Duitschers.

Daarmee waren de oude opvattingen over de rol van den gezondheidsdienst geheel het onderste boven geworpen, dat was geen renteniersleventje meer. Voortaan zouden de geneesheeren en brankardiers op het slagveld en in volle gevecht hunne taak moeten vervullen.

Het bestuur van den gezondheidsdienst zat met de handen vol. Er moest vooreerst gezorgd worden voor het overbrengen van 13.000 gewonden en zieken. De eene werden ingescheept te Oostende, de andere te Duinkerke en naar Engeland overgebracht, waar ze met open armen ontvangen werden.

Korts daarna stonden we aan den IJzer. Onze jongens waren uitgeput door den heldhaftigen weerstand die ze reeds geboden hadden. Maar toen ze de eerste troepen der Verbonden landen ter hulp zagen komen, was het of opeens hunne krachten weer vertiendubbeld waren. De ontzettende slag aan den IJzer, waarn ons leger een derde zijner manschappen verloor, was de hardste tijd dien de gezondheidsdienst ooit heeft gekend. Maar geneesheeren en brankardiers wedijverden in moed en taaie werkkraft. Bij dag en bij nacht werden de gewonden weggehaald trots onmenselijke moeilijkheden. Loopgrachten waren er om zeggen niet; de wegen werden voortdurend beschoten, de hulpposten de eene na de andere vernietigd. Die Octobernachten leken een hel, vol hinderlagen, trechterholen en verraderlijk slijk. Tal van doktors en brankardiers zijn gevallen bij den arbeid en rusten langsheen den heiligen stroom.

Maar de gewonden die konden weggehaald worden waren nog maar aan het begin van hun kalvarie. In auto-wagens werden ze achteruit gebracht naar de dorpen waar in der haast veldhospitaal-sekties waren opgericht en naar het burgerlijk hospitaal van Veurne. Maar de meeste werden naar Duinkerke

en Kales gevoerd. Het was een lange, pijnlijke weg; want er was slechts eene spoorlijn en dikwijls moest de ziekentrein uren staan wachten om een trein met munitie door te laten, die koste wat het kost, aankomen moest. Onze gekwetsten lagen intusschen op hun harde berries, in de koude en zonder voedsel. Soms bleven ze aldus vier en twintig, tot zelfs acht en veertig uren onderweg en meer dan een gaf den geest vóór hij op bestemming kwam.

Te Kales vonden ze alleen wat vochtig strooi ergens in eene school of een openbaar gebouw. Zij waren geheel uitgeput, hunne wonden liepen gevaar besmet te worden of te verkankeren en het geneeskundig personeel was zelf overwerkt en onvoldoende.

De inrichting was zeer primitief en de Fransche administratie (die zelf overlast was door het geweldig aantal Fransche gewonden) was een beetje traag om het noodige toe te staan. Daar viel dus niets beters te doen dan de gekwetsten naar Engeland over te brengen. Engeland heeft hen op buitengewoon hartelijke wijze ontvangen en meer dan 25.000 onzer jongens met eene bewonderenswaardige opoffering verzorgd in de verschillende hospitalen, zoo vrije als officiële.

Het was ook een Engelsch veldhospitaal, het Pritisch Field Hospital, dat zich het eerst te Veurne vestigde. Later werd het naar Hoogstade overgebracht. Die heldhaftige Engelsche verpleegsters gingen zelfs tot in de gevechtlijn onze gewonden ophalen. Het waren dagen van lijden, van glorie en van heldenmoed; maar de vrijandelijke opmarsch was gestuit.

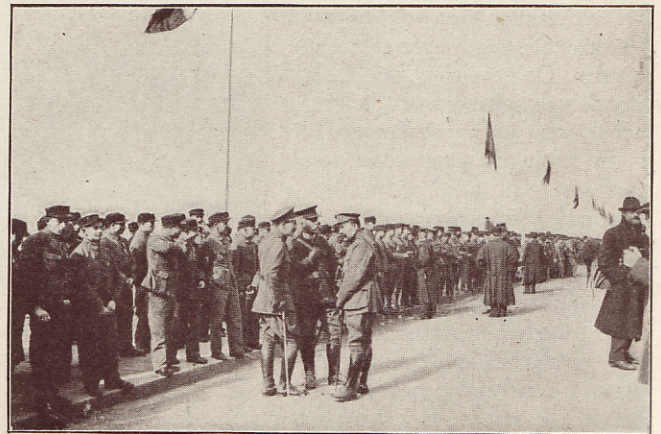
Intusschen ging koningin Elisabeth van hospitaal tot hospitaal en sprak onze dappere jongens moed en troost in. Toen ze al die ellende zag en besefte hoe reusachtig de taak was, die hier te verrichten stond, liet ze professor Depage bij haar ontbieden. De bekende heilkundige Dr Depage, had zich reeds sedert verscheidene jaren bezig gehouden met de rol die het

Roode Kruis vervullen kon in een gebeurlijken oorlog. Tijdens den Balkanoorlog was hij in Constantinopel geweest en, sedert het begin van den oorlog, had hij zijn wetenschap ten dienste gesteld van het Vaderland.

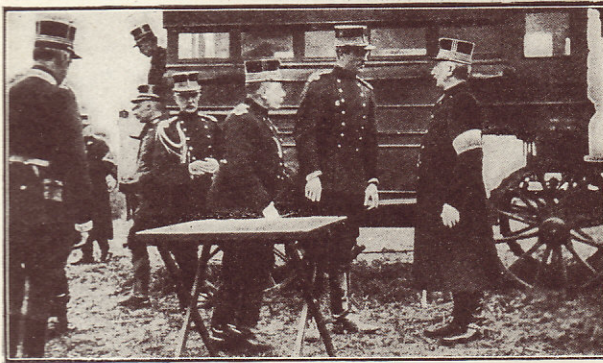
Hij landde aan te Kales en vond er een volslagen warboel.

Gasthuis te Hoogstade.

Uitreiking van eereetekens aan gekwetste soldaten, te den Haver.

Bij den aanvang van den oorlog bezoekt de Koning eene verbandplaats

Onmiddellijk brak hij af met de bureaucratische tradities en richtte er in eene school een model-hospitaal op. Maar hij wenschte dichter bij het front te komen, want de eerste verzorging van oorlogswonden is van zeer groot belang en langs de

Gasthuis van Cabour (zicht van op de duinen).

enkele spoorlijn van Adinkerke naar Kales konden de gewonden niet vlug genoeg overgebracht worden. Hij stichtte dus in December 1914 in de duinen van De Panne zijn beroemd hospitaal "De Oceaan". Dit krachtadig initiatief zou spoedig navolging vinden. In de duinen van Adinkerke richtte de algemeene opziener van den gezondheidsdienst, Dr Melis,

Een man, door stikgassen aangedaan, wordt weggevoerd.

een fronthospitaal op. De leiding ervan werd toevertrouwd aan den hoofdgeneesheer Dr Derache, een bescheiden maar zeer bekwaam geneesheer. Bovendien werd het fronthospitaal te Hoogstade overgenomen van de Engelschen. Het stond onder leiding van professor Willems.

Voortaan zouden onze gekwetsten spoedig en doelmatig kunnen verzorgd worden.

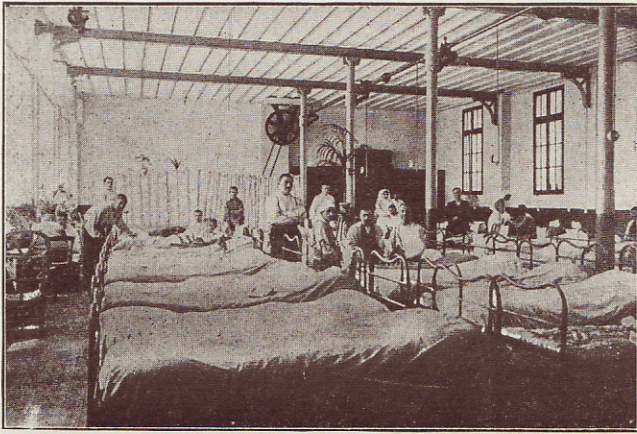
* *

Het aantal gekwetsten in een leger is altijd veel geringer geweest dan het aantal zieken. In het begin van den oorlog waren er betrekkelijk weinig zieken, dank aan het buitengewoon gunstig weder en het uithoudingsvermogen onzer jongens. Maar

na den IJsserslag, die de krachten zoo geweldig had uitgeput, en ten gevolge van de onmenselijke omstandigheden waarin onze mannen moesten strijden, werden de zieken veel talrijker. De typhuskoorts brak uit en maakte veel slachtoffers in onze rangen. Er werden dringend hospitalen opgericht voor besmettelijke ziekten en de soldaten werden ingeënt. Zoo kon de ziekte bezworen worden. In den beginne werden al onze zieken naar Kales overgebracht. Eerst later werd er te Bourbourg een gemengd hospitaal opgericht en, in 1917 werd het hospitaal van Cabour voorbehouden voor zieken, onder de bevoegde leiding van professor Nolf. Het heilkundig hospitaal werd overgebracht naar Beveren aan den IJser.

Bovendien moesten de vele hospitalen worden benuttigd en

Hospitaal A. B. te Rouaan, zaal voor gekwetsten.

Vervoer van een gekwetste (gang te Diksmuide).

ingericht, die de Fransche herbergzaamheid ter onzer beschikking stelde. Rennes werd een zeer belangrijk hospitaal centrum. Rouaan werd onder leiding van D^r De Marneffe een centrum voor mechanische behandeling en lichamelijke heropleiding. De teringlijders werden naar 't Zuiden gezonden. Deze hospitalen lagen zeer ver van elkaar verwijderd en dat bracht groote moeilijkheden mee. Maar we waren een volk en we moesten ons herinrichten in een land dat zelf reeds zulken ontzettenden last te dragen had, voor zijne verdediging.

Wanneer men bedenkt wat er al noodig was om deze hospitalen te bevoorraden en in welke omstandigheden dit geschieden moest, dan zal men mij gelooven wanneer ik zeg dat onze roemrijke gewonden zich met heel weinig hebben moeten tevreden stellen en dat ze verkozen terug te keeren naar de modder en het gevaar van het front, liever dan in de demoraliseerende atmosfeer van een militair hospitaal te blijven liggen. Nooit zal men genoeg het heldhaftig stoïcisme onzer jongens kunnen

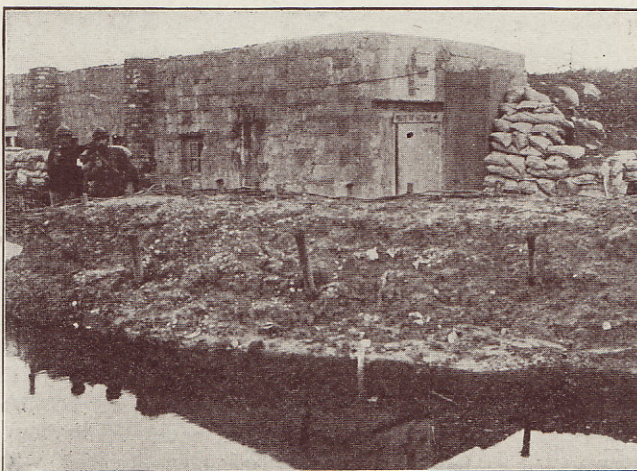

Vervoer van een gekwetste.

bewonderen. Allen die de eer genoten onze zieke jongens te verzorgen of hunne schrijnende wonden te verbinden, dragen mede door hun leven eene onbegrensde bewondering en liefde voor deze eenvoudige jonge mannen die helden waren.

*
**

Zoodra de gevechtlijn vast lag, kon de geneeskundige dienst ook op het front worden heringericht. De ziekendragers kregen een soldatenpak en werden verdeeld over de verschillende kompanies. Zij leefden nu t leven mee van de soldaten en oefenden op hen een uitstekenden invloed uit. In eerste lijn werden dekkingen gemaakt in beton, waar de gewonden eenigszins buiten gevaar konden gebracht worden en de eerste hulp ontvangen. Daarna werden ze op draagberies, door de brankardiers naar een post op den steenweg gedragen, waar een auto ze kwam afhalen om ze naar een der fronthospitalen te voeren. Want het is van het allerhoogste gewicht voor de genezing der gekwetsten, dat er zoo

Gebetonnerde hulppost.

Ziekenverplegers eten een stuk uit de vuist.

Hulppost.

Hulppost B. 22.

weinig mogelijk tijd verloope tusschen de verwonning en de heelkundige behandeling. Daarom werden dan ook, in 1916, vooruitgeschoven heelkundige posten ingericht op twee, drie kilometer afstand, of minder nog, van de vuurlijn, voor de dringendste gevallen en vooral voor de verwondingen in den buik.

De lichtgewonden werden doorgaans eerst naar de ziekeninrichting hunner legerafdeeling gebracht en van daar naar een ontruimingshospitaal (hopital d'évacuation) waar al de mannen, zieken, gekwetsten en herstellenden, bijeen werden gebracht en van waar ze achteruit werden gestuurd naar de verschillende hospitalen. De ziekentreinen van het Rode Kruis, waren intusschen beter ingericht geworden, maar zoo goed en gemakkelijk als die onzer Britsche bondgenooten zijn ze het wel nooit geweest.

In het begin werden de zieken en gewonden zoo wat op goed valle 't uit naar de verschillende hospitalen gestuurd,

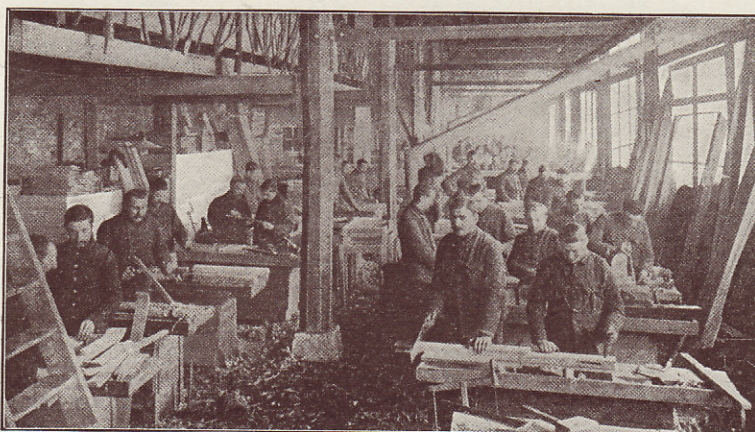
maar nadien werden ze op voorstel van professor Depage, verdeeld volgens heelkundige sectors. Daardoor werd het mogelijk voor een heelkundige, hoofd van een fronthospitaal, de eenheid te behouden in de behandeling zijner patiënten en

het verdere verloop tot de volledige genezing der jongens te volgen.

Wat de zieken betreft; wanneer hun geval onbeduidend was, werden ze op het front verzorgd in de ziekeninrichting hunner legerafdeeling. Daar werden dan ook door specialisten raadplegingen ingericht ten einde aan de jongens verre reizen te besparen.

De inrichting van den gezondheidsdienst heeft onbetwistbaar veel bijgedragen voor het behoud onzer legersterkte. In de kanton-

nementen was een gezondheidsdienst ingericht en de besmettelijke ziekten werden op zeer doelmatige wijze bestreden. De gekwetsten konden trouwens zeer spoedig terugkeeren naar het front. Maar voor de verminkten viel er meer

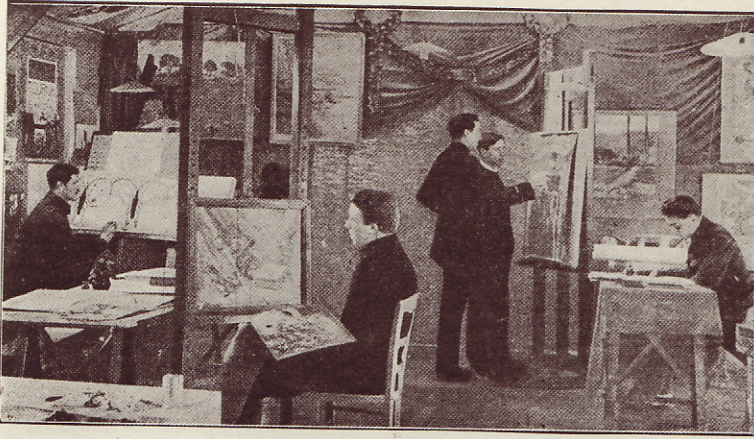
Werkhuis voor handschrijnwerkers

Ziekenhuis te Duinhoek (Adinkerke).

Hulppost.

Werkhuis voor sierschilderwerk te Port-Villez.

te doen. Zij moesten geheel opnieuw worden opgeleid, opdat ze, na den oorlog, weer hunne plaats zouden kunnen innemen in de maatschappij en zelf voorzien in hun onderhoud. Dat

trage en allerpijnlijkste ziekte, bleef het nog sterk te betwijfelen of ze ooit geheel zouden herstellen; want de gassen hadden de levensorganen zelf aangetast.

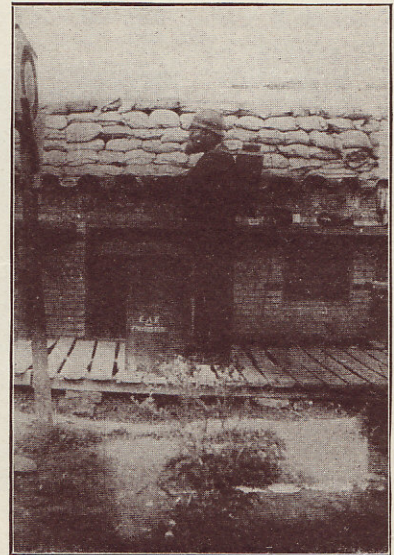
De ondervinding dezer oorlogsjaren was voor den geneeskundigen dienst de beste school geweest. En wanneer het groot offensief in Vlaanderen uitbrak, werden, naarmate onze troepen vooruitrukten, onmiddellijk nieuwe hospitalen ingericht.

In het begin van het offensief konden de gekwetsten niet met den gewenschten spoed van het slagveld worden opgenomen. Het terrein was geheel omgewoeld door de voorgaande offensieven en de wegen waren geheel onbruikbaar voor autos. De gekwetsten moesten dus kilometers ver op draagberies achteruit worden gebracht, en er waren geen brankardiers genoeg voorhanden. De krijgsgevangenen moesten gedwongen worden mede te helpen. Maar 't was of onze jongens

er hunne verwonding bij vergaten; want ze hadden maar één verdriet op dat oogenblik: dat ze er niet bij zouden

Vooruitgeschoven heelkundig gasthuis van Sint-Jansmolen.

Soldaat met masker tegen de stikgassen.

was de taak van de heropleidingscentra van Vernon en Port-Villez.

*
*
*

Daar was echter nog een ander en zeer ernstig vraagstuk dat de geneeskundige dienst zeer bezorgd hield. In April 1915 maakten de Duitschers voor de eerste maal en in strijd met de krijgswetten gebruik van stikgassen. Er moest zoo spoedig mogelijk een afdoend middel worden gevonden om ze te bestrijden. Na de gaswolken volgden de stikgranaten; na de stikgassen de giftgassen; wat later de blaartrekkende en de niesgassen.

De geleerde scheikundige professor Erculisse richtte te Kales een laboratorium op waar die doodende gassen, granaten en bommen onderzocht en bestudeerd werden. Onze jongens hadden intusschen allen een masker ontvangen dat verbeterd werd naarmate er nieuwe bestanddeelen ontdekt werden in de vijandelijke gassen. De geneeskundige dienst had een zwaren strijd te voeren. De slachtoffers dezer barbaarsche strijdmiddelen leden ontzettend. Zelfs wanneer ze niet bezweken na een

zijn, wanneer hunne makkers de bevrijde dorpen en steden opnieuw zouden binnentrekken.

*
*
*

School-hoeve te Arconville.

ONZE HELDEN

Wij hebben het niet noodig geoordeeld in technische bijzonderheden te treden over den verbazenden vooruitgang der oorlogsheelkunde; over de veelvuldige en spoedige gezelingen van buikverwondingen, hoewel de darmen op verschillende plaatsen gekwetst werden en moesten uitgesneden worden; over de eerste sluiting der verwonding volgens het systeem Carell; over de behandeling der gewrichtsverwondingen; over de entingen; over de behandeling van beenderbreuken, inzonderheid van het kaakbeen; over de buitengewone uitlagen in de behandeling van besmette en verkankerde wonden, van verwondingen aan de borstkas; over het aaneenbrengen van zenuwen of andere dingen meer, die men in 1914 niet eens scheen te vermoeden.

Maar dit alles mag ons niet de aarzelingen doen vergeten der eerste oorlogsmaanden. Indien er nog een oorlog komen kan; indien de menschheid, niettegenstaande deze ontzettende les toch verblind mocht blijven, dan moet er tijdig voor gezorgd worden dat de geneeskundige dienst van af den eersten dag op de hoogte is van zijne taak en den heldenmoed onzer jongens waardig.

Ook dit probleem zal het land niet uit het oog mogen verliezen.

Dr I.-J. VAN DER GHINST,
gew. regimentsdoctor van het 9e liniereg.

BELGISCHE VERPLEEGSTERS IN DEN DIENST VAN HET VADERLAND GESTORVEN:

MILITAIRE VERPLEEGSTERS:

COECKELBERGHS, Clementina.
DE PAUW, Julia.
DUPUIS, Johanna.
DUSTIN, Hendrika.
LEDUN, Léonie (Fransche).
LIEVIN-DEMAESENEER, Antonia.
MOLENBRINK, Magdalena.
PAUWELS, Georgine.
SERNEELS, Amelia (in het klooster zuster Valentina).
ROMDENNE, Alice.

SIMON-DEBAUCHE, Armandine.
VANNESTE, Emma (in het klooster zuster Clotilda).
VANNESTE, Euphrasia (in het klooster zuster Juliana).
VERWILGHEM, Margaretha.
WAUTERS, Magdalena.

VRIJWILLIGE VERPLEEGSTERS:

BLONDEEL, Eva.
LEFORT, Magdalena.
PIERSSENS, M.-Louisa.

Alice ROMDENNE, ziekenverpleegster van het Rood Kruis van België

Liste des établissements où furent hospitalisés des militaires belges.

Bron : http://www.1914-1918.be/service_sante_etablissements.php

Noms	Localité ou département	Ouverture	Fermeture	Nbre hosp	Observations
En Belgique (1)					
Amb. rue des Rivageois	Liège	3/08/1914	16/08/1914	2003	
Amb. Religieuses de Salzinnes	Namur	27/08/1914	29/08/1914	110	
Amb. Mme Wasseige	Namur	22/08/1914	31/08/1914	70	
Amb. Collège N-D de la Paix	Namur	29/08/1914	?	41	
Hôp. Militaire	Namur	28/08/1914	21/01/1915	686	
Hôp. Militaire annexe, r du Belvédère, 75 à Salzinnes	Namur	31/08/1914	5/09/1914	475	
Hôp. Civil	Namur	20/08/1914	1/03/1915	169	
Amb. Abbaye de Maredsous	Namur	29/08/1914	?	114	
Amb. St Jacques	Namur	29/08/1914	?	42	
Amb. Mme Lambin	Jambes	29/08/1914	?	39	
Amb. M. Ed. Materne	Jambes	29/08/1914	?	30	
Amb. Ecole prof. Bateliers	Namur	29/08/1914	?	41	
Inst. Chir. Docteur Neumann	Jambes	29/08/1914	?	51	
Hôp. Milit. Annexe 1	Anvers	29/08/1914	9/10/1914	1328	
Hôp. Milit. Annexe 2	Anvers	9/08/1914	30/09/1914	2062	
Amb. N° 1 Athénée	Anvers	7/08/1914	8/10/1914	870 ?	
Amb. N° 2 Athénée	Anvers	20/08/1914	29/09/1914	1491	
Amb. N° 3 Athénée	Anvers	7/08/1914	20/08/1914	252	
Amb. Annexe 1 R. Rouge	Anvers	30/08/1914	9/10/1914	1329	
Amb. Ann. 2, Collège St Jean Berchmans	Anvers	7/10/1914	?	35	
Amb. Annexe 3, rue du Grand Chien	Anvers	5/10/1914	6/10/1914	133	
Amb. 74, M. Stobart	Anvers	24/09/1914	?	42	
Amb. Des Xaversiens	Anvers	13/09/1914	?	12	
Amb. 27 des Sourds-Muets	Anvers	2/09/1914	6/10/1914	236	
Amb. 19, Institut du Docteur Morlet	Anvers	4/09/1914	12/09/1914	31	
Amb. Annexe 2, Place d'Anvers	Anvers	20/08/1914	?	4	
Hôp. Civil St Camille	Anvers	26/08/1914	13/09/1914	79	
Amb. 55, Diamant Club	Anvers	5/10/1914	6/10/1914	39	
Amb. Orphelinat rue Albert Grisar	Anvers	30/08/1914	19/09/1914	214	
Amb. Du Commerce	Anvers	29/08/1914	1/09/1914	45	
Amb. 70 rue Houblonnière	Anvers	20/08/1914	5/10/1914	57	
Amb. 22 Institut St Stanislas	Anvers	30/08/1914	1/09/1914	11	
Clin. De l'Espérance, rue Hoboken	Anvers	26/08/1914	26/09/1914	73	
Amb. Caisse Commerciale, Kipdorp	Anvers	26/08/1914	22/09/1914	58	
Amb. 37, Chaussée de Turnhout	Anvers	?	?	44	
Amb. Sœurs Franciscaines	Anvers	26/08/1914	12/09/1914	35	
Amb. Institut Vanden Nest	Anvers	7/10/1914	?	11	
Amb. 59, Stuyvenberg	Anvers	27/08/1914	7/10/1914	290	
Amb. 49, Cercle Catholique	Anvers	6/10/1914	?	3	
Amb. 75, Crédit Anversoï	Anvers	6/10/1914	7/10/1914	27	

Amb. 23, Hôp. Marie-Louise	Anvers	6/10/1914	7/10/1914	10	
Hôpital Ste Elisabeth	Anvers	28/08/1914	11/09/1914	306	
Amb. 3 Dispensaire Clémentine	Anvers	27/08/1914	4/09/1914	14	
Hôp. Militaire Zeemanshuis	Anvers	2/09/1914	13/09/1914	1690	
Amb. Zoologie	Anvers	8/09/1914	10/09/1914	18	
Amb. 31, St André, rue Hoboken	Anvers	5/10/1914	?	4	
Amb. 54, rue de Boom	Anvers	11/09/1914	18/09/1914	21	
Hôp. Burniat, Quai de Rouen	Anvers	?	?	1	
Amb. 91, Avenue des Arts	Anvers	6/10/1914	7/10/1914	6	
Amb. 33, rue Durlot, 15	Anvers	28/08/1914	3/09/1914	6	
Hôp. Civil	Beveren	15/08/1914	10/09/1914	51	
Hôp. Civil	Lierre	30/08/1914	13/09/1914	84	
Amb. Hôtel des Thermes	Ostende	26/08/1914	13/09/1914	20	
Hôp. Civil	Courtrai	31/08/1914	10/09/1914	3	
Hôp. Civil	St Nicolas	4/09/1914	?	13	
Hôp. Militaire	Ypres	25/08/1914	28/08/1914	7	

(1) Cette liste n'est pas complète. Des hôpitaux, des ambulances ont eu leurs archives égarées ou détruites par les allemands. Il n'en existe pas trace dans les archives de la Direction Générale du Service de Santé de l'Armée.

En Belgique non occupée					
Belgian Field Hospital	Furnes	29/10/1914	6/02/1915		
Transféré à Hoogstade et		6/02/1915	25/05/1916		
Devient Hôpital Militaire Belge	Hoogstade	25/05/1916	?	6570	
Ambulance de l'Océan	La Panne	18/12/1914	15/10/1919	19375	Croix-Rouge
Hôp. Milit. Cabour (chirurgical)	Adinkerke	26/04/1915	12/03/1917	2654	
Hôp. Milit. Cabour (médical)	Adinkerke	12/03/1917	17/02/1920	8246	
Hôp. Milit. Beveren-sur-Yser	Beveren s/Yser	12/03/1917	17/02/1920	7986	
Hôp. de Vinckem	Vinckem	24/10/1917	15/10/1919	9440	Croix-Rouge
Hôp. Elisabeth	Couthove	21/05/1915	25/11/1918	1810	
En France					
Hôp. St Pol s/Mer à Dunkerque et	Dt du Nord	18/10/1914	30/04/1915		
Hôp. rue du Fort Louis à Dunkerke	Dt du Nord	25/10/1914	30/04/1915	5710	Pour les deux
Amb. Route de Dunkerke à Bourbourg	Dt du Nord	18/05/1915	29/02/1916	266	
Amb. Route de Graveline à Bourbourg	Dt du Nord	18/05/1915	14/03/1916	364	
H.M.B. de Bourbourg	Dt du Nord	13-05/1915	5/05/1919	12911	
H.M.B. Petit Fort Philippe	Dt du Nord	1/08/1915	10/02/1919	6529	
AMB. Marie-José, Gravelines	Dt du Nord	15/05/1915	janv-16	?	
Amb. Elisabeth, Gravelines	Dt du Nord	20/10/1914	20/09/1918	2038	
Amb. Jeanne d'Arc, Gravelines	Dt du Nord	15/05/1915	20/12/1915	307	
Hôp. Milit. Neuville (Montreuil)	Pas de Calais	20/04/1915	11/02/1919	1239	
Hôp. Milit. Recques	Pas de Calais	3/07/1915	27/12/1917	1917	
Hôp. Milit. Abbaye de Valloire	Somme	16/10/1915	7/01/1919	4563	
Hôp. Milit. Guemps	Pas de Calais	8/04/1916	21/01/1919	5924	
Hôp. Milit. Virval-lez-Calais	Pas de Calais	oct-15	29/01/1919	10516	Croix-Rouge
Asile d'aliénés à Dury	Lez-Amiens	11/11/1914	6/06/1917	124	

Amb. Salons Richelieu	Calais	18/10/1914	10/10/1916	7647	
Amb. Bateau "Paris" et	Calais	22/10/1914	23/05/1915		
Amb. Bateau "Hella"	Calais	22/10/1914	23/05/1915	2078	Pour les deux
Amb. Ptes Sœurs des Pauvres, q de l'Est	Calais	18/10/1914	30/12/1918	899	
Amb. Sœurs Franciscaines, r Courtanveau	Calais	19/10/1914	sept-16		
Amb. S. Franciscaine, r Eust. St Pierre	Calais	19/10/1914	16/01/1919	3085	Pour les deux
Amb. Rue des Soupirants, 27	Calais	25/10/1914	29/01/1919	7856	
Amb. Inst. Indust.rue des Soupirants, 22	Calais	25/10/1914	29/01/1919	12789	
Amb. Pensio. St Pierre, r du Four à chaux	Calais	22/10/1914	10/09/1916	4247	
Amb. Ecole Municipi. rue Archimède	Calais	6/12/1914	15/08/1915	257	Croix-Rouge
Amb. rue des Prairies	Calais	16/08/1915	23/10/1916	1091	Croix-Rouge
Amb. Temple Anglais	Calais	24/10/1914	2/05/1915	1200	
Amb. Usine Middleton, r du Temple	Calais	24/10/1914	7/06/1916	1805	
Amb. Casino de la Plage	Calais	24/10/1914	24/04/1915	1676	
Amb. Ecole rue de Constantine	Calais	24/10/1914	24/04/1915	586	
Amb. Ecole du Fort Nieulay	Calais	24/10/1914	10/09/1915	2636	
Amb. Ecole Lamarck	Calais	25/10/1914	1/12/1918	4050	
Amb. Ecole Maternelle, Bd Lafayette	Calais	25/10/1914	1/12/1916	474	
Amb. Ecole Condorcet, rue Berthelot	Calais	26/10/1914	2/05/1915	586	
Amb. Anglo-Belge n°1,r Sophie Berthelot	Calais	28/10/1914	2/04/1915	1460	
Amb. Institut Jeanne d'Arc	Calais	22/10/1914	8/11/1914	1678	Croix-Rouge
Amb. Ecole Franklin, rue Van Grutten	Calais	24/10/1914	14/03/1916	2046	
Amb. Ecole St Emile	Calais	6/12/1914	27/07/1919	4458	
Amb. Anglo-Belge n°2,r Edgard Quinet	Calais	10/12/1914	14/01/1919	5104	
Amb. Elisabeth, rue des Moulins *	Calais	14/12/1914	18/12/1917	4473	*Créé par la +
Amb. Temple Français r. du Pont Lottin	Calais	24/10/1914	3/12/1918	2618	Rouge franç. et plus
Amb. Château Du Breucq	Calais	16/12/1914	23/07/1916	669	tard H.M.B.
Amb. Denis Papin	Calais	10/09/1915	15/11/1915	1321	
Amb. Ecole Balzac	Calais	14/12/1914	20/06/1916	1087	
Amb. Crèche Municipale	Calais	14/12/1914	26/09/1916	1262	
H.M.B., Pte de Gravelines, Petit-Courgain	Calais	15/11/1915	21/06/1919	24902	
Infirmierie de la Citadelle	Calais	18/10/1914	début 1915	?	
Dispensaire Devaux, rue du Waux-Hall	Calais	20/10/1914	22/12/1914	116	
Amb. Rue des Soupirants, 6	Calais	20/10/1914	30/10/1914	244	
Amb. Rue des Soupirants, 51	Calais	26/10/1914	5/11/1914	31	
Amb. Rue des Soupirants, 55	Calais	2/11/1914	10/11/1914	14	
Ecole Michelet, r,du Waux-Hall, 103	Calais	20/10/1914	16/01/1915	432	
Ecole Maternelle, rue de la Rivière	Calais	25/10/1914	1/12/1916	?	
Ecole R. La Fontaine, rue Volta	Calais	25/10/1914	11/11/1914	116	
Etablissement Hayman, Bd Jacquart	Calais	25/10/1914	5/01/1916	216	
Ecole rue Jeanne d'Arc	Calais	19/12/1914	19/03/1916	1678	
Magasins du Bon Génie, rue Thiers	Calais	25/10/1914	10/11/1914	2988	
Hôp. Anglo-Belge, rue St Lô	Rouen	25/12/1914	28/08/1916	2612	
Hôp.Milit.Belge Bonsecours	Rouen	1/06/1916	22/09/1919	11923	
Hôp. Milit. Orival	Seine Inférieur	26/10/1914	18/04/1917	1760	
Hôp. Milit. Auberville	Seine Inférieur	24-06-1915	20/01/1919	3637	
Hôp. Milit. Ligugé	Vienne	15/10/1915	20/12/1918	4684	
Hôp. Milit. Fontgombault	Indre	18/04/1915	12/12/1918	6279	

Hôp. Milit. du Camp du Ruchard	Indre et Loire	31/12/1914	15/07/1917	9586	
Hôp. Milit. Soligny-la-Trappe	Orne	15/06/1917	4/02/1919	962	
Hôp. Milit. Montpellier	Hérault	1/05/1915	15/05/1919	630	
Hôp. Milit. Faverges	Haute-Savoie	15/11/1917	10/07/1919	324	
Hôp. Milit. Chambéry	Savoie	29/01/1915	26/05/1919	853	
Hôp. Milit. Camp d'Auvours	Sarthe	22/12/1917	30/12/1918	5517	
Hôp. Albert 1er *	Paris	2/02/1915	22/07/1919	2194	*Don de la Municip parisienne
Institut prothèse maxillofaciale	Paris	10/04/2017	24/11/1918	78	
Hôp. Lycée Carnot	Paris	13/09/1914	1/12/1918	210	
Hôp. de Courbevoie, n° 48 des	Paris	18/02/1916	24/03/1919	4044	Dames de France
Hôp. Milit. de Cannes *Fondation Duchesse	Alp Mariti	17/02/1915	30/12/1919	507	* de Vendôme
H.M.B. Cap-Ferrat, section des Cèdres	Alp Mariti	23/01/1916	1/08/1919	2492	
H.M.B. Cap-Ferrat, Col du Caire	Alp Mariti	15/01/1916	16/05/1919	1328	
H.M.B. Cauvalat-le-Vigan	Gard	6/03/1916	15/11/1917	112	
Hôp. Civil n° 1, Rennes**	Ille et Vilaine	fin février 1915	30/11/1916	732	**Hôp. à administ française
Hôp. Civil n° 4, Rennes**	Ille et Vilaine	fin février 1915	19/12/1916	372	
Hôp. Civil n° 40, Rennes**	Ille et Vilaine	fin février 1915	4/12/1916	163	
Hôp. Civil n° 41, Rennes**	Ille et Vilaine	fin février 1915	29/12/1915	580	
Hôp. Civil n° 105, Rennes**	Ille et Vilaine	fin février 1915	19/01/1917	2278	
Hôp. Civil n° 30, Rennes**	Ille et Vilaine	fin février 1915	28/10/1916	2106	H.M.B.18/3/1916
Hôp. Civil n° 28, Dinard**	Côtes du Nord	fin février 1915	13/01/1917	1096	
Hôp. Civil n° 52, Dinard**	Côtes du Nord	fin février 1915	1/10/1916	2916	
Hôp. Civil n° 64, Dinard**	Côtes du Nord	fin février 1915	30/12/1918	1118	H.M.B.25/4/1916
Hôp. Civil n° 6, St Briec**	Côtes du Nord	fin février 1915	8/12/1915	585	
Hôp. Civil n° ?, St Briec**	Côtes du Nord	fin février 1915	6/07/1916	146	
Hôp. Civil n° 18, St Briec**	Côtes du Nord	fin février 1915	sept-16	267	
Hôp. Civil n° 16, St Lunaire**	Côtes du Nord	fin février 1915	8/12/1918	5544	H.M.B.25/4/1916
Hôp. Civil n° 47, St Briac**	Côtes du Nord	fin février 1915	6/12/1916	1008	
Hôp. Civil n° 50, St Malô**	Ille et Vilaine	fin février 1915	26/12/1916	919	
Hôp. Civil n° 55, Paramé**	Ille et Vilaine	fin février 1915	1/10/1916	1108	
Hôp. Civil n° 35, Avranches**	Manche	fin février 1915	9/12/1916	930	
Hôp. Civil n° 82, Avranches**	Manche	fin février 1915	9/12/1916	575	
Hôp. Civil n° 37, Grandville**	Manche	fin février 1915	18/12/1916	1671	
Hôp. Civil n° 38, Villedieu**	Manche	fin février 1915	9/12/1916	761	
Hôp. Civil n° 21, Guingamps**	Côtes du Nord	fin février 1915	8/09/1916	407	
Hôp. Civil n° 20, Lannion**	Côtes du Nord	fin février	sept-16	1480	

		1915			
Hôp. Civil n° 42, Broons**	Côtes du Nord	fin février 1915	20/03/1916	1380	
Hôp. Civil n° 43, St Pern**	Ille et Vilaine	fin février 1915	19/01/1917	1407	
Hôp. Civil n° 44, St Méan**	Ille et Vilaine	fin février 1915	20/10/1917	563+2101	H.M.B.20/02/1917
Hôp. Civil n° 60, St Cast**	Côtes du Nord	fin février 1915	9/12/1916	1242	
Hôp. Civil n° 72, Plouguernevel**	Côtes du Nord	fin février 1915	1/09/1916	1341	
Hôp. Civil n° 24, Valognes**	Manche	fin février 1915	8/09/1916	1213	
Hôp. Civil n° 25, St Lô**	Manche	fin février 1915	18/09/1917	953+1625	H.M.B.18/3/1916
Hôp. Civil n° 36, St Lô**	Manche	fin février 1915	15/01/1917	1699	
Hôp. Civil n° 9, Coutances**	Manche	fin février 1915	2/12/1916	5869	
Hôp. Civil n° 25, Valognes**	Manche	fin février 1915	8/12/1916	1660	
Hôp. Civil n° 30, Rennes**	Ille et Vilaine	fin février 1915	28/10/1916	2166	
H.M.B. St Jacut de la Mer	Côtes du Nord	17/05/1915	31/10/1917	2459	
H.M.B. Château Giron	Ille et Vilaine	30/12/1914	?	1240	
H.M.B. Juyae Mondaye	Calvados	30/07/1915	2/01/1917	1492	
H.M.B. Mortain	Calvados	28/10/1916	10/12/1918	8596	
H.M.B. Villiers-le-Sec	Calvados	8/12/1916	27/12/1918	8218	
H.M.B. Cherbourg	Manche	6/05/1915	27/11/1918	4596	
Amb. Bonnemain (les Diablaire)	Ille et Vilaine	25/05/1915	2/09/1917	237	
Dép. Pourville	Seine Inférieur	28/12/1914	30/12/1918	1264	
Dép. Port-Bail	Manche	27/01/1915	12/01/1919	5345	
Dép. St Pair	Manche	9/01/1915	26/12/1918	11297	
Dep. Le Mans	Sarthe	10/02/1915	14/01/1919	5691	
Courbevoie	Seine	17/02/1915	25/11/1917	3099	
Châteaugiron	Ille et Vilaine	30/12/1914	26/07/1916	6280	
Hôp. Civil le Havre, r Ancelot. H.M.B. le	Seine Inférieur	1/06/1916	3/03/1919	15555	
H.M.B. Aub.-la-Renault	Seine Inférieur	2/03/1916	27/12/1918	799	
H.M.B. des Hellandes, Angerville-l'Orcher	Seine Inférieur	28/03/1917	27/12/1918	4116	
I.M.I.O.	Le Havre	17/11/1914	4/12/1918	3857	

En outre, de nombreux militaires ont été hospitalisés dans 440 hôpitaux civils, mixtes, complémentaires ou territoriaux ou bénévoles, répartis sur tout le territoire français.

En Angleterre					
King Albert's Hospital n° 14	Lon.Storestreet	15/01/1915	15/01/1917		
King Albert's Hospital n° 1	Lon.Gowerstreet	15/01/1917	1/05/1919	5516	pour les deux
King Albert's Hospital n° 2	Hanwell	15/01/1915	15/01/1917	1939	
King Albert's Hospital n° 3	Hazelville Road	15/01/1915	19/02/1919	4165	
King Albert's Hospital n° 4	Folk Cast Hil	6/11/1914	26/03/1919	2016	
Hallington Manor Sanatorium	Av Eastleigh	31/07/1915	26/06/1918	66	

En outre, 244 hôpitaux civils, hôpitaux militaires, hôpitaux de la marine, infirmeries et maisons de convalescence publiques et

privées
ont hospitalisé des militaires belges, malades ou blessés. Parfois, un malade ou blessé a passé par deux ou trois
établissements
différents.